

Николај
Васиљевић
Гогољ

**Сабрана
проза
1**

:: Вечери у сеоцету код
Дикањеке :: Миргород ::

Превела
Нада Узелац

БУКФОЛ

О ГОГОЉЕВОМ ДЕМОНУ

Павел Флоренски, изванредни руски теолог, философ, математичар и свештеник, најзад „руски Леонардо“, писао је да је Гогољева уметност у суштини „магијска“, будући да он не описује свет, него га *иризира* и мења, управо као што чаробњак баца чини.

У свом капиталном делу *Смјуб и утврђење Истини*, он је Гогољу посветио значајне пасусе управо у поглављу „Грех“, у којем анализира природу зла, греха и ужаса пред оностраним. Гогољ је овде приказан као човек с органском, готово физиолошком способношћу да види оно што обични људи не виде – ону метафизичку таму из ноћне шуме: „Код Гогоља постоји некаква органска језа... Гогољ је видео грех не у његовом моралном аспекту, него у његовој онтолошкој празнини, у његовој метафизичкој ништини.“ Флоренски појашњава да Гогољеви ликови нису покварени људи у обичном смислу; они су *шуйи*. Њих је прогутао мрак.

Даље у истом поглављу, Флоренски износи проницљиво одређење Гогољевог унутрашњег пакла, објашњавајући шта у ствари представља мрак у који је Гогољ закорачио: „Гогољев ужас је ужас пред неживим, пред мртвилом које се претвара да је живо, пред механичким кретањем које опонаша дух. Цео Гогољев свет представља свет замрзнутих маски, свет у којем нема живог људског лица, него само ситних, бирократских и фолклорних сабласти.“ За Гогоља (а касније и за Флоренског, који је и сам завршио у Стаљиновом логору) зло није апстракција, него механичка, нежива сила која гута човека.

На предавањима, док их је још држао, Флоренски је изложио мисао која можда може да објасни Гогољеву уметност, „која није књижевност; то је магијски чин бајања којим је писац покушавао да укроти сопствене ноћне визије. Писао је како се не би плашио, али су на крају његове речи надјачале његову веру.“

Тако се стиже до уверења да Гогољев боравак у „ноћној шуми“, није пука измишљотина савремених читалаца, будући да овакву представу потврђује и такав ауторитет какав је био Павел Флоренски. Могло би да се дода и да је ово једно од најдубљих сазнања Павела Флоренског: Гогољ је, премда не први, видео да је иза блиставо-сјајних кулиса овог света све празно, и да кроз ту празнину дува ледени ветар оностраног. Ови увиди Флоренског отварају додатну димензију светости и проклетства, повезујући Гогоља са самом сржи руске православне философије, која је и сама завршила на губилиштима двадесетог века.

Гогољев ужас Флоренски подиже на извешан радикалан, космички ниво. Оно што обичан књижевни критичар види као „причу страве“ или друштвену карикатуру, Флоренски у делу *Скуб и ушврћење Истине*, одређује као суочавање с онтолошким празнином греха. Његово шире схватање Гогољевог ужаса пред оностраним почива на сазнању да зло за Гогоља није кршење моралних правила, него космичка болест ткива стварности. Из његове анализе следи неколико дубоких слика.

За Флоренског, Гогољев највећи страх није био окренут рогатим ђаволима из фолклора Малорусије, него према сазнању да иза материјалног света нема ничег – да је он празан. Зло које Гогољ слика у суштини је *одсуство бића*. Кад Чичиков путује Русијом, враћајући све на које наиђе, то нипошто није класичан грех; аутор, леденом понорницом дубоко испод површине текста, огољују чињеницу да су институције, људи и друштво потпуно шупљи, изузети из Божанске стварности.

Флоренски наглашава да је средишњи кошмар Гогољевог света губитак људског лица. Уместо живих лица, свуда су маске, лутке и механизми. Ужас настаје кад ствари поприме људске особине (као нос који се шета у чиновничкој униформи), док људи постају ствари (Пљушкин као безлична гомила старих крпа). Тај аутоматизам – друштво које се креће, прича и функционише по бирократским правилима, а изнутра је духовно мртво – за Гогоља је био крајњи облик демонског присуства. То је свет који је жив само на изглед, као некакав механички плес уклетих лутака.

Гогољев стил – тај густ, хиперболични, готово магијски језик – Флоренски види као пишчев грчевити покушај да се заштити. Као што се Хома Брут у *Вију* ограђује кредом на поду цркве, тако је

Гогољ ређао своје нестварне описе, метафоре и ситне детаље како би између себе и те ништине која зјапи подигао зид од речи. Свака његова реченица била је егзорцизам страха од мртвила које га је окруживало.

Да ли би смело да се каже да је Гогољ у себи пре носио демона него дивљу звер – и то оног најцрњег, скројеног од сопствених сумњи, кривице и духовне зебње? За разлику од дивље звери која делује из нагона за преживљавањем, Гогољева унутрашња борба била је чисто метафизичка. Његов „демон“ није био агресиван према спољашњем свету, него је глодао и изједао изнутра управо њега. Делимично под утицајем фанатичног монаха, оца Матвеја Константиновског, Гогољ је почео да верује да је његова сатира, као и способност да уочи и исмеје људске мане – грех против Бога. Плашио се да својим пером не служи добру, него да размножава ђавоље слике у свету.

Отац Матвеј Константиновски (1791–1857) био је протојереј Саборне цркве у граду Ржеву, изузетно утицајна, амбивалентна и занимљива фигура руске верске историје 19. века. У историји књижевности остао је упамћен као Гогољев духовник и човек кога су многи – вероватно исувише једнострано – оптуживали за пишчеву трагичну смрт и спаљивање рукописа другог дела *Мртвих душа*.

Гогоља је с оцем Матвејем 1847. године упознао управо гроф Толстој. Гогољ, који је већ био у дубокој духовној кризи и тражио строги ауторитет који би га водио пут спасења, почео је с њим интензивно да се дописује, а касније и виђа. Отац Матвеј је за Гогоља био управо онакав каквим га је Гогољ замишљао у својим најцрњим мислима – непопустљиви судија. Свештеник није био фасциниран Гогољевом књижевном славом; за њега је Гогољ био само још једна грешна душа за коју треба водити духовну борбу. За разлику од других образованих људи тога доба, отац Матвеј био је веома скептичан према световној уметности: према извесним савременицима, тражио је од Гогоља да се духовно одрекне утицаја Александра Пушкина (кога је Гогољ идолизовао), називајући га „грешником и паганином“, чија поезија не води спасењу. Гогољ је почетком 1852. године управо оцу Матвеју дао на читање рукопис другог тома *Мртвих душа*. Овај је био изузетно оштар – сматрао је да су извесни ликови штетни и чак је отворено саветовао Гого-

ПРВИ ДЕО

„Каква је то невиђена ствар: *Вечери у сеоцеџу код Дикањке*? Какве су то *Вечери*? И заковитлао их у свет некакав пчелар! Хвала богу! Још су и мало очерупали гусака за пера и потаманили крпа на хартију! Још је и мало света, сваког звања и олоша, умрљало прсте мастилом! Наспело сад и пчелара да се поведе за другима! Истина, штампане хартије и накупило се толико да ускоро нећеш знати шта у њу да завијеш.“

Слутило је, слутило срце моје пророчко све те приче још пре месец дана! То јест кажем да ми сељаци, само ли помолимо нос из своје забити у велики свет – баћушка мој! Све је то исто као кад се, догађа се, затекнеш у одаји великог пана: сви се сјате око тебе и почну да се шегаче. То још не би било ни по јада, да су рецимо фини лакеји, а не некакав одрпан дечак, осмотриш га – згубидан, који окапава у задњем дворишту, и тај се натоврзне; и почну са свих страна да трупкају ногама. „Куда, куда, због чега? одлази, мужику, одлази!...“ Кажем вам... Па шта и да се прича! Мени је лакше да двапут годишње скокнем до Миргорода, у којем, ево, већ пет година има како ме није видео ни подсудек¹ из среског суда ни уважени свештеник, него да се појавим у том великом свету. А ако си се појавио – плакао-не плакао, одговарај.

Код нас, љубазни моји читаоци, опростите, (ви ћете се можда и наљутити што вам пчелар говори просто као некаквом свом свату или куму) – код нас, по засеоцима, одавно је обичај: како се окончају радови у пољу, мужик се завуче, да се целу зиму одмара

¹ Стари пољско-литвански и малоруски државни чин, понекад у својству помоћника среског судије, а понекад у својству његовог опуномоћеног заменика.

на пећи и ми посакривамо своје пчеле у мрачан подрум, кад се ни ждрал на небу, ни крушка на дрвету више не виде – онда, само што падне вече, већ негде на крај улице светлуца пламичак, смех и песма чују се издалека, дрнда балалајка, а понекад и виолина, разговор, граја... То су код нас вечери! Оне су, изволите да видите, оне су сличне вашим баловима; само не може да се каже да су баш исте. Кад ви идете на балове, онда идете баш због тога да мало продрмате ноге и да зевате у длан; а код нас се у једну хату¹ сакупи гомила девојака, уопште не за бал, с вретенима, с гребенима; и у почетку као да се и послом заокупе: вретена зује, разлижу се песме, и ниједна не одваја поглед у страну; али чим у хату нагрну момци са свирачем – подигне се вриска, заподевају се шале, крене плес и почну такве ствари да то не може ни да се исприча.

Али најлепше је кад се сви искупе у збијену гомилу и отпочну да одгонетају загонетке или једноставно да чаврљају. Боже мој! Шта се све не исприча! Откуд све те старине ископају! Какве страхоте не исповрте! Али нигде се, можда, није причало толико реткости, као на вечерима код пчелара Рудог Пањка. Зашто ме је народ прозвао Руди Пањко – стварно не уем да кажем. И коса ми је, изгледа, сад више седа него риђа. Али код нас је, немојте да се љутите, овакав обичај: кад људи неком дају надимак, он му и за век и веков остане. Догађало се, окупе се добри људи, уочи празника, у госте у пчеларев кућерак, поседају за сто – и онда, молим, само слушајте. И треба рећи да људи уопште нису били збрда-здола, некакви мужици из засеока. Да, можда би неком и ко је нешто више од пчелара они учинили част посетом. Ево, на пример, знате ли ви дијака² дикањске цркве, Фому Григорјевича? Ех, глава је то! Какве је он приче умео да исповрти! Две од њих наћи ћете у овој књижици. Он никад није носио халат од грубог сељачког платна, какав ћете видети на многим сеоским дијацима; али ако навратите код њега и у радни дан, он ће вас увек примити у балахону³ од танког сукна, боје охлађеног кромпировог кисеља⁴, који је платио у Полтави је-два нешто испод шест рубаља за аршин. Од његових чизама, ни-

¹ Сељачка кућа од брвана или блата, типична за украјинско и јужноруско село.

² Нижи послужитељ у православној цркви.

³ Врста дугог сељачког капута.

⁴ Воћни сок с кромпировим брашном.

ко од нас у целом сеоцету неће осетити задах катрана; али свакоме је познато да их је он чистио најбољом свињском машћу, коју би, верујем, са задовољством понеки мужик ставио себи у кашу. Нико, такође, неће рећи да је он некад брисао нос скутом свог балахона, како то раде неки људи његовог звања: али је вадио из недара уредно сложену белу марамицу, по свим рубовима извезену црвеним кончићима и, обавивши шта треба, изнова је пресавијао, по обичају, на дванаест делова и завлачио у недра. А један од гостију... Али он је већ био такав млади пан да је одмах могао да се уброји у поротнике или подкоморнике¹. Догађало се да стави прст испред себе и, гледајући у његов врх, почне да прича – китњасто, па препредено, као у штампаним књижицама! Неки пут слушах, слушах, па се и замислиш. Ништа, па да га убијеш, не разумеш. Откуд је само покупио такве речи! Фома Григорјевич једном му је у вези с тим исплео досетку: испричао му је како се један ученик, који је код некаквог дијака учио да чита и пише, појавио код оца и постао такав Латињанин да је заборавио чак и наш језик православни. Све речи је завртао на ус. Лопата је код њега – лопатус, жена – женус. Ево, једном се догодило, пошао он с оцем у поље. Латињанин спазио грабуље и пита оца: „Како ово, баћо, по вашем називате?“ И стао, зинувши, ногом на зупце. Овај није стигао ни да му одговори, кад се дршка, замахнувши, подигла и – треснула га по челу. „Проклете грабуље! – узвикну ученик, ухвати се руком за чело и одскочи цео аршин – ала, ђаво им оца гурнуо с моста, боли кад ударе!“ Тако, дакле! Присетио си им се назива, драги мој! – Таква досетка није била по вољи напрегнутом приповедачу. Не изговоривши ни реч, он устаде с места, рашири ноге посред собе, погну главу донекле напред, завуче руку у задњи џеп свог кафтана боје грашка, извади округлу лакирану бурмутицу, пуцну прстом по насликаној њушци некаквог муслиманског генерала и, захвативши добру порцију бурмута, измрвљеног с пепелом и листовима љубачца, принесе је носу, као ћерам, у лету ушмркну целу хрпицу, не додирнувши носем чак ни палац – и ни речи; а како посегну за другим џепом и извуче плаву цицану марамицу на коцке, тек тад промрмља за себе нешто као оно: „Не бацајте бисер пред свиње!...“ „Биће свађе“ – помислих ја, приметивши како се прсти Фоме Григорјевича намештају да покажу шипак. На срећу, моја стара

¹ У улози среског судије, надлежног за спорове око земље.

досети се да на сто изнесе врућу лепињу с путером. Сви се прихватише посла. Рука Фоме Григорјевича, уместо да покаже шипак, посегну за лепињом и, како се увек догађа, гости почеше да хвале умешну домаћицу. Још један приповедач био је код нас; али тај је (боље га пред ноћ и не помињати) такве страшне приче изналазио, да се коса дизала на глави. Ја их намерно и не објављујем овде. Још бих тако наплашио добре људе да би пчелара, опрости ми Боже, као ђавола, почели да се плаше. Биће боље, да поживим до Нове године, ако Бог да, и објавим другу књижицу, тад ће бити могуће поплашити читаоце дошљацима с онога света и чудесима каква су настајала у старини у нашој православној земљи. Међу њима ћете можда наићи и на приче саме пчелара, какве је он приповедао својим унуцима. Ви треба само да слушате и читате, а код мене ће се, молим – само што сам проклето лењ да их ишчепрам – накупити и десет таквих књижица.

Да, ево, и заборавио бих најважније: кад будете, господо, путовали код мене, само право главним друмом за Дикањку. Ја сам је нарочито и ставио на прву страну, да бисте се што пре домогли нашег сеоцета. О Дикањки сте се, верујем, довољно наслушали. И да кажем да је тамо кућа чистија од било које пчеларске колибе. А о врту и да не говоримо: у Петербургу вашем, по свој прилици, нећете наћи такав. Кад дођете у Дикањку, првог дечака на кога наиђете, који у запрљаној рубашки гуске напасам питајте само: „А где живи пчелар Руди Пањко?“ – „А ено тамо!“ – рећи ће он, показујући прстом, и ако хоћете, доведиће вас до самог сеоцета. Молим вас, ипак, да не пребацујете превише руке иза леђа и да се, како се каже, не измотавате, због тога што путеви по нашим засеоцима нису тако глатки, као пред вашим палатама. Фома Григорјевич, претпрошле године, долазећи из Дикањке, одједном се нашао у јарку са својом новом таратајком¹ и риђом кобилном, без обзира на то што је сам управљао и што је преко својих очију с времена на време стављао и куповне.

Зато ћемо вас већ, кад нам дођете у госте, послужити таквим дињама, какве ви можда од рођења нисте јели; а мед, кунем се, бољи нећете наћи по засеоцима. Замислите, чим унесеш саће – миомирис пође по целој соби, да не може да се опише какав: чист као суза или као скупочени кристал, какав се нађе у минђушама. А

¹ Врста двоколице, једнопрег.

каким ће вас пирогом послужити моја стара! Какав је то пирог, кад бисте само знали: шећер, чист шећер! А путер сам тече преко усана, чим почнеш да једеш. Помислиш, истина је: у чему све нису умешне те жене! Јесте ли, господо, некад пили крушков квас с трњи-нама или варенуху¹ са сувим грожђем и шљивама? Или, јесте ли некад имали прилике да једете кашу с млеком? Боже мој, каквих све јела нема на свету! Почнеш да једеш – преједеш се, па то ти је. Слост неописива! Прошле године... Ипак, шта сам се, у ствари, распричао?... Дођите само, дођите што пре: а послужићемо вас тако да ћете о томе причати свима и свакоме.

Пчелар Руди Пањко

¹ Алкохолни напитака, типичан за Украјину с леве обале Дњепра; прави се кувањем ракије заједно са медом, сушеним јабукама, крушкама, шљивама, вишњама и другим.

СОРОЧИНСКИ САЈАМ

I

Мени је тужно да у хати живим.
Ој, води ме из куће
Онамо где је пуно граје, граје,
Где све девојке плешу,
Где лумпују момци.

Из старе легенде

Како је заносан, како је диван летњи дан у Малорусији! Како су исцрпљујуће спарни они сати док подне блешти у тишини и запари и неизмерно дубок океан, сладострасном куполом нагнувши се над земљом, изгледа усни, сав потонувши у блаженство, грлећи је и стежући је дивну, у свом ваздушастом наручју! На њему ни облака. У пољу ни гласа. Све као да је умрло; само горе, у небеској дубини, ишчежава шева, и сребрне песме слећу ваздушним степеницама на заљубљену земљу, и понекад се кликтај галеба или звонки глас препелице разлегне степом. Тромо и непромишљено, као ходачи без циља, стоје храстови досежући под облаке, и заслепљујући снопови сунчевих зрака распаљују целе живописне хрпе лишћа, набацујући на друге као ноћ загазиту сенку, по којој само на јаком ветру пршти злато. Смарагди, топази, рубини бестелесних кукаца падају изнад шарених повртњака у сенци витких сунцокрета. Сиви стогови сена и златни снопови жита распоредили су се, као војска, у пољу и засели по његовом бескрају. Повиле су се под тежином плода широке гране трешње, шљиве, јабуке, крушке; небо, његово чисто огледало – река у зеленим, гордо уздигнутим рамовима... колико је пуно сладострашћа и блаженства малоруско лето!

Таквом је раскошју блистао један од дана врелог августа хиљаду осамсто... осамсто... Да, биће томе тридесет година уназад, кад је друм, на десет врста испред градића Сорочинаца, кључао од народа, који је из свих околних и удаљених заселака хитао на сајам. Од јутра су се још отегле бескрајне поворке путујућих трговаца са сољу и рибом. Брда земљаних лонаца, зашупшканих у сено, полако су се кретала, досађујући се у свом сужањству и помрчини; ту и тамо само се некаква јарко осликана чинија или ћуп хвалисаво помаљала из високо постављеног плетеног коша на колима и привлачила љупке погледе поклоника раскоши. Много је пролазника са завишћу гледало високог грнчара, власника ових драгоцености, који је одмереним коракком ишао за својом робом, брижљиво увијајући своје глинене кицоше и кокете у сено које ови нису волели.

Сама, са стране, на изнуреним воловима, вукла су се кола, натоварена џаковима, кудељом, платном и разноврсним домаћим товаром, за којима је, у чистој платненој рубашки и упрљаним платненим шалварима, једва ишао газда. Тромом руком брисао је он с препланулог лица зној, који му је лио као киша, и чак капао с дугих бркова, које му је тамо напудерисао онај неумољиви берберин, који се незван појављује и код лепотице и код наказе и на силу већ неколико хиљада година пудерише цео људски род. Напореда с њим, привезана за кола, ишла је кобила, чији је смирени изглед откривао њене поодмакле године. Многи су се у пролазу, и посебно млади момци, хватали за капу, кад би сустигло нашег мужика. Ипак, нису их на то присиљавали његови седи бркови и важно држање; требало је само мало подићи поглед увис, да би се приметио повод оваквом уважавању: на колима је седела лепушкаста кћерка округлог лица, црних обрва, које су се у подједнаким луковима издизале изнад кестењастих очију, безбрижно насмејаних румених усана, с црвеним и плавим врпцама повезаних у коси, које су, заједно с дугим плетеницама и китом пољског цвећа, као богата круна почивале на њеној заносној главици. Све је, изгледа, њу занимало; све јој је било дивно, ново... и лепушкасте очи непрекидно су прелазиле с једног предмета на други. Како и не би! Први пут је на сајму! Девојка у осамнаестој години први пут је

на сајму!... Нико од пешака или коњаника у пролазу није знао колико је њу стајало да намоли оца да је поведе са собом, оца који би јој то радо и пре тога учинио, да није било зле маћехе, која је научила да га држи у рукама исто онако вешто као што он држи узде своје старе кобиле, коју су сад, као награду за дуго служење, водили на продају. Несташна супруга... али ми смо и заборавили да је и она седела ту на врх кола, у гиздавој вуненој зеленој кофти¹, по којој су, као на хермелинском крзну, били нашивени мали репови, само у црвеној боји, затим у раскошној хаљини, шареној попут шаховске табле, и с цицаном обојеном капицом, која је давала неку посебну важност њеном руменом, пуном лицу, по којем је избијало нешто тако непријатно, тако грубо, да би свако истог часа пожурео да свој запрепашћени поглед премести натраг на весело лицашце кћерке.

Очима наших путника већ је почео да се указује Псјол; издалека се већ осећала свежина, која је изгледала приметнија после исцрпљујуће, убитачне запаре. Кроз лишће црних топола, бреза и јаблана, и тамно-зелено и светло-зелено, немарно разбацаних по ливади, засветлуцале су пламене искре, заогрнуте хладом, и лепотица река блиставо је обнажила своје сребрне груди, на које су раскошно падали зелени увојци дрвећа. Своје-глава је она, како у тим заносним тренуцима, кад верно огледало тако завидно прима у себе њену гордост и заслепљујуће блиставо чело, као љиљан бела рамена и мермерни врат, засенчен мрким таласом, спалим с русе главе, кад с презрењем кида једне украсе да их замени другим, и њеним ћудима нема краја – она готово сваке године мења околину, избирајући себи нов пут и окружујући се новим, разноликим пределима. Низови млинова подизали су на својим тешким точковима широке таласе и силовито их кидали, разбијали у капљице, распрскавали и хуком испуњавали околину. Кола, с нама већ познатим путницима, попела су се у то време на мост, и река се, у свој својој лепоти и величини, као нетакнуто стакло, испружила пред њима. Небо, зелене и модре шуме, људи, кола с лонцима, млинови – све се преокренуло, стајало и ишло наглавачке, а да није падало у дубок, предиван бездан. Наша лепотица се замислила, посма-

¹ Блуза, често плетена.

трајући богатство призора, и заборавила чак да љушти свој сунцокрет, којим се марљиво занимала све време пута, кад јој одједном речи: „Ах, каква девојка!“ – допреше до ува. Осврнувши се, она угледа групу момака, која је стајала на мосту, и од којих се један, обучен много више кицошки од других, у белој свитки¹ и са сивом шубаром од решителовског астрахана², подбочио, дрско гледајући пролазнике. Лепотица није могла да не примети његово преплануло, али веома пријатно лице и ватрене очи, које су, изгледа, наумиле да је виде сасвим, и она обори очи на помисао да су можда то биле његове речи.

– Дивна девојка! – настави момак у белој свитки, не скидајући поглед с ње. – Дао бих све своје имање, само да је пољубим. А гле, напред и ђаво седи!

Кикот се заори са свих страна; али накинђуреној жени супруга који је споро ишао, ова добродошлица није се учинила нарочитом: њени румени образи пређоше у ватрене, и салва пробраних речи као киша засуше главу обесног момка:

– Ма задавио се, подли бурлаче! Оца ти ђуп треснуо по глави! И оклизнуо се на леду, антихрист проклети! И ђаво му опрљео браду на оном свету!

– Пази, како псује! – рече момак, избегивши очи према њој као ошамућен тако силовитом салвом неочекиваних отпоздрава – и језик је, као код стогодишње вештице, не заболи од толиких речи.

– Стогодишња! – прихвати времешна лепотица. – Хуљо! Иди се умиј прво! Спадало подмукло! Мајку ти нисам видела, али знам да је ђубре! И отац ти је ђубре! И тетка ти је ђубре! Стогодишња! А њему још млеко на уснама...

Тад су кола почела да се спуштају с моста и последње речи више није било могуће разабрати; али момак, изгледа, није хтео да се ствар заврши на овом: не размишљајући дуго, он дохвати грумен блата и заковитла га за њом. Хитац је испао бољи него што је могло да се претпостави: цела нова цицана очипка³ била је сва убрљана блатом, а кикот разузданих обешењака удво-

¹ Врста кафтана, традиционална ношња од домаћег сукна.

² Израђивало се у селу Решителову, у Полтавској губернији.

³ Марама којом се покривају удате жене у Украјини.

стручио се новом снагом. Крупна каћиперка прокључала је од гнева; али кола су за то време одмакла прилично далеко и она своју освету искали на недужној пасторки и спором супругу, који је, одавно се навикавши на сличне појаве, непопустљиво ћутао и хладнокрвно примао необуздане речи побеснеле супруге. Ипак, без обзира на то, њен неуморан језик праскао је и бацакао се у устима све док нису стигли у предграђе, код старог знанца и кума, козака Цибуле. Сусрет с кумовима, с којима се давно нису видели, потиснуо је из главе тај непријатан догађај, принудивши наше путнике да проговоре о сајму и да се донекле одморе после дугог пута.

II

Ој, Боже ти Госпoде! Чeга нeмa нa тoм сајмy! Тoчкoви, стаклo, катран, дуван, рeмeњe, лук, тргoвaцa свaкaквих... тaкo, кaд би у цeпy и тридeсeт рубaљa билo, ни тaд нe би мoгao дa пoкупујeш цeлo сајaм.

Из малоруске комедије

Вaмa сe, вeрoвaтнo, дoгaђaлo дa чујeтe кaкo сe нeгдe у дaљини вaљa слaп, кaд је узнeмирeнa oкoлинa пуна вeрe и хаoс чудних, нeјасних звукова у вихору јури пред вaмa. Зар нијe истинa, нe oбузимaју ли вaс у тренуткy oнa сaмa oсeћaњa у вихору сeoскoг сајмa, кaд сав нaрoд срaстe у јeднo oгрoмнo чудoвиштe и крeћe сe цeлoм својoм тeлeсином пo тргу и тесним улицама, вичe, гугучe, тутњи? Хука, псoвкe, мукањe, блeјaњe, рика – свe сe сливa у јeдaн нeсклaдaн жaмoр. Вoлoви, цaкoви, сeнo, Цигани, зeмљaни лoнци, жeнe, мeдeњaци, кaпe – свe блистaвo, шарeнo, збркaнo; прoмичe у гoмилaмa и трчкaрa пред oчимa. Нeсклaдни рaзгoвoри дaвe јeдни другe и нијeднa рeч дa сe истргнe, дa сe спaсe из тoг пoтoпa; нијeдaн узвик нe изгoвoрa сe јaснo. Сaмo сe сa свих страна сајмa чујe удaрaњe длaнoвимa тргoвaцa нa мaлo. Рaзбијaју сe кoлa, звeчи гвoжђe, тутњe дaскe бaчeнe нa зeмљy, и глaвa, кoјoј сe зaвртeлo, нe знa кудa дa сe oкрeнe. Нaш пристигли му-

жик са својом кћерком црних обрва одавно се већ пробијао кроз народ. Прилазио је једним колима, опицавао друга, упоређивао цене; у међувремену мисли су му се све време вртеле око десет цакова пшенице и старе кобиле, које је довезао на продају. По лицу његове кћерке било је приметно да јој ни најмање није пријатно да се врзма око кола с брашном и пшеницом. Она би хтела да је тамо, где су испод платнених шатри лепо извешане црвене ленте, резнице, оловни и бакарни крстови и дукати. Али и ту је она, свеједно, проналазила себи много предмета за посматрање: њој је до крајности било смешно то како су Циганин и мужик ударали један другог по рукама, и сами вичући од бола; како је пијани Жидов¹ отпозади ударао жену коленом; како су завађени прекупци измењивали псовке и претње; како је Москаљ,² гладећи једном руком своју јарећу браду, другом... Али, ево, осетила је она да је неко повлачи за везени рукав кошуље. Она се окрену, а испред ње – момак у белој свитки, блиставих очију. Она задрхта и срце поче да јој туче тако како још никад није, ни од какве радости, ни од какве туге: и било јој и чудно и драго, и сама није могла да објасни шта се то с њом догодило.

– Не плаши се, срцуленце, не плаши се! – говорио јој је он упола гласа, узевши је за руку – ништа ти ружно нећу рећи!

„Можда ми ти, додуше, нећеш ружно ништа рећи – помисли у себи лепотица – само ми је чудно... вероватно је то нечистиви! И сама, изгледа, знаш да не ваља тако... а недостаје снага да се отргне рука од њега.“

Мужик се осврну и хтеде нешто да каже кћерки, али је са стране чуо реч „пшеница“. Ова магична реч примора га да се истог тренутка прикључи двојници велетрговаца, који су на сав глас разговарали, и обративши пажњу на њих, већ више ништа није могло да је одврати од њих. Ево шта су велетрговци говорили о пшеници:

¹Жидов је у руском језику позајмица из италијанског, од *giude*, које је опет настало од латинског *judaeus*, а ово од имена Јуде, четвртог сина патријарха Јакова, родоначелника поколења Јудиног. У 19. веку, реч није имала никакву негативну конотацију, срећемо је у многим књижевним остварењима Пушкина, Гогоља, Достојевског, па и касније, на пример у 20. веку код Булгакова.

² У Украјини, погрдан назив за Руса.

III

Ти видиш оно момче?
На свету је мало таквих,
Сивуху¹, к'о пиво, лоче!

Кошљаревски, „Енеида“

– Дакле, ти, земљаче, мислиш да ће слабо ићи наша пшеница? – човек је, изгледом подсећајући на газду у пролазу, на житеља некаквог градића, у шалварама од сељачког сукна, упрљаних катраном и замашћеним, говорио оном другом, у плавој свитки, местимично већ окрпљеној, и с огромном чворутом на челу.

– Па нема ту шта да се мисли; спреман сам да ставим себи омчу и да се обесим о оно дрво, као кобасица у хати пред Божић, ако продамо макар једну меру.²

– Ко ме ти то, земљаче, подваљујеш? Никаквог товара, осим нашег, уопште нема – одговори човек у шалварама од сељачког сукна.

„Ма, причајте ви шта хоћете – мислио је у себи отац наше лепотице, не пропуштајући ниједну реч из разговора двојице велетрговаца – а ја имам десет џакова ако затреба.“

– У томе и јесте ствар, тамо где се умешају ђавоља посла, ту очекуј корист колико од гладног Москаља – значајно рече човек с чворутом на челу.

– Каква ђавоља посла? – прихвати човек у чакширама од сељачког сукна.

– Јеси ли ти слушао шта се прича у народу? – настављао је онај с чворутом на челу, искоса га гледајући својим натмуреним очима.

– Па!

– Па, ето! Председник, дабогда не обрисао уста после господске шљивовице, доделио за сајам проклето место, на којем, таман пукао, ни зрна нећеш отпремити. Видиш ли ону стару, разваљену шупу што, ено, тамо стоји испод брда? (Ту се радознали отац наше лепотице примакао још ближе и сав као да се пре-

¹ Лоше пречишћена вотка од жита.

² Стара мера за тежину, износи 16 килограма.

творио у уво.) У тој шупи сваки час се догађају некакве ђавоље сплетке; и ниједан сајам на овом месту није прошао без несреће. Јуче је општински писар пролазио касно увече, кад погледа – кроз бацу се помолило свињско рило и грокнуло тако да му је језа прође целим телом; тако и очекуј да се опет појави црвена свитка!

– Каква је то црвена свитка?

Тад се нашем пажљивом слушаоцу подигну коса на глави; он се са страхом осврну за собом и спази како његова кћерка и момак спокојно стадоше, загрливши се и певајући једно другом некакве љубавне бајке, заборавивши на све свитке које су постојале на овом свету. То му развеје страх и натера га да се врати претходној безбрижности.

– Ехе-хе-хе, земљаче! Па ти си мајстор, како видим, да загрлиш! А ја сам тек четири дана после свадбе научио да загрлим своју покојну Хвеску, па и то захваљујући куму: био ми девер па ме подучио.

Момак одмах примети да отац његове драге није баш паметан човек и у он у себи поче да кроји план како да га придобије за себе.

– Ти, вероватно, добри човече, мене не познајеш, а ја сам тебе одмах препознао.

– Можда си ме и препознао.

– Ако хоћеш, и име, и надимак, и све могуће испричаћу ти: ти се зовеш Солопиј Черевик.

– Тако је, Солопиј Черевик.

– А погледај сад боље: не познајеш ме?

– Не, не познајем. Не замери ми, у животу сам имао прилике да се нагледам свакаких њушки, па ђаво ће их све попатити!

– Жалосно је, ипак, што не памтиш Голопупенковог сина!

– А биће да си ти Охримов син?

– А ко други? Јер ако нисам он, онда сам ћелави кућни дух.

Тад се пријатељи ухватише за капе и дође до љубљења; наш Голопупенков син је, ипак, не губећи време, одлучио да истог тренутка опседне свог новог познаника.

– Па, Солопије, ево, као што видиш, ја и твоја кћерка заволели смо једно друго, тако да бисмо да заувек живимо заједно.

– А шта, Параска – рече Черевик, обраћајући се и осмехујући својој кћерки – можда, у ствари, да бисте већ, како се каже, заједно и овај... да напасате на једној ливади! Шта! Да се рукујемо? Е па, новоизабрани зете, треба да чистиш!

И све троје нађоше се у познатој сајамској гостионици – под шатром, код Жидовке, накрцане флотом великих чутура, боца, пљоски свих врста и узраста.

– Ех, момчино! Због тога те волим! – говорио је Черевик, донекле припит и видевши да је његов нови зет налио чашу од пола кварта и, не намрштивши се, испио је до дна, разбивши је затим у парампарчад. – Шта кажеш, Параска? Каквог сам ти младожењу нашао! Гледај, гледај како јуначки лоче ракију!...

И, осмехујући се и тетурајући се, догега се он с њом до својих кола, а наше момак упути се према низовима радњи с лепом робом, у којима су се налазили трговци чак из Гађача и Миргорода – два знаменита града Полтавске губерније – да изабере мало бољу дрвену лулу у бакарном кицошском окову, црвену мараму с цветићима на црвеној основи и капу за свадбене дарове тасту и свима коме треба.

IV

Може човек и да неће,
Ал' ако се жени хоће,
Онда треба угодити...

Кошљаревски

– Ехеј, женице! А ја нашао младожењу кћерки!

– Баш је нама сад до тога да младожење тражимо! Тикване, тикване! Теби је, сигурно, још на рођењу писано да останеш такав! Где си ти то видео, где си ти то чуо да добар човек сад трчи за младожењама? Боље ти је да мислиш како ћеш пшеницу да утрапиш; а и младожења мора да је добар! Верујем да је најодрпанији од свих одрпанаца.

– Е, пази да није, само да видиш какав је момак! Сама свитка више стоји него твоја зелена кофта и црвене чизме. А како само сивуху важно лоче!... Ђаво ме однео заједно с тобом ако сам

у животу видео да момак одједном сручи пола кварта, не на-
мрштивши се.

– Па да; њему ако је пијаница и пробисвет, онда је од њего-
вог соја. Кладим се да је то онај обешењак који нам се приле-
пио на мосту. Жао ми је што досад нисам наишла на њега: по-
казала бих ја њему.

– А шта, Хиврја, нек је и он сам; по чему је он обешењак?

– Е! По чему је он обешењак! Ех, ти, тупоглава тикво! Слу-
шај ти њега! По чему је он обешењак? А куд си затурио своје
глупаве очи кад смо пролазили поред млинова; чак и да су ти
ту, пред тим твојим носом загњуреним у бурмут, осрамотили
жену, ти не би ни марио.

– Ипак, ја не видим у њему ништа лоше; момак је беспре-
коран! Једино ако је због оног што ти је на образ прилепио ма-
ло блата.

– Ехе! Па ти ми, како видим, не даш да зуцнем! А шта то
значи? Кад си ти био такав? Вероватно си се већ наљоскао, а да
још ништа ниси продао...

Тад наш Черевик и сам примети да се превише распричао,
и у једном тренутку покри главу рукама, претпостављајући, без
сумње, да разгоропађена супруга неће оклевати да му зарије у
косу своје супружничке нокте.

„Дођавола! И тебе и свадбе! – мислио је он у себи, склањају-
ћи се пред супругом која је силовито наступала. – Мораћу да
откажем добром човеку без икаквог разлога. Господе Боже мој,
како таква напаст на нас грешне! И тако је много свакакве га-
дости на свету, а ти си још и жене запатио!“

V

Не повијај се, мој јаворче,
Још си ми ти зелен лад,
Не тугуј ми, мој козаче,
Још си ми ти врло млад!

Малоруска песма

Расејано је момак у белој свитки, седећи поред својих кола, гле-
дао на свет који је око њега потмуло жаморио. Уморно сунце од-

лазило је од света, спокојно запрашивши своје подне и јутро; и дан који је гаснуо руменео се заносно и јарко. Заслепљујуће су блистали врхови белих шатора и шатри, засењени некаквом једва приметном ватрено-ружичастом светлошћу. У хрпама су горела стакла у прозорским окнима; зелене чутуре и винске чаше на столовима код крчмара преобратиле су се у ватрене; брда диња, лубеница и тикава изгледала су као изливена од злата и тамне меди. Разговори су постајали приметно ређи и потмулији, а уморни језици прекупаца, мужика и Цигана окретали су се млитавије и спорије. Понегде би почео да светли пламичак, и миомирисна пара од куваних ваљушака ширила се по утихнутим улицама.

– За чим тугујеш, Грицко? – узвикну високи, препланули Циганин, ударивши по рамену нашег момка. – Шта је, дај волове за двадесет!

– Код тебе је све волови па волови. Вашем племену само је корист на памети. Дај превари честитог човека.

– Фуј, дођавола! Па тебе је озбиљно ухватило. А да ниси љут што си сам себи натоварио невесту?

– Не, ја нисам такав; ја држим реч; што једном урадим, то остаје заувек. А, ево, старкеља Черевик нема савести, очигледно, па и више од тога: рекао, па порекао... Па, њега и не треба кривити, он је звекан, и тачка. Све су то подвале старе вештице, коју смо, данас на мосту, ја и момци нагрдили са свих страна! Ех, кад бих био цар или велики пан, ја бих прво повешао све те будале, које дозвољавају себи да их жене јашу...

– А спустићеш волове на двадесет, ако ми Черевика приволимо да нам да Параску?

Грицко га погледа у недоумици. У препланулим цртама Циганина било је нечега злобног, заједљивог, ниског и уједно охолост: човек, загледан у њега, одмах би био спреман да призна да у тој необичној души кључају велике особине, али којима су, ипак, једина награда на земљи – вешала. Потпуно упала између носа и оштре браде, уста, вечито развучена у заједљив осмех, ситне, али као ватра живе очи и бесконачно несталан блесак предумисливости и промишљености на лицу – све то као да је за себе тражило особену, исто тако необичну одећу, каква је на име

тад била на њему. Тај тамно-смеђи кафтан, који би се, изгледа, на додир претворио у прах; дуга, црна коса која му је у праменима падала преко рамена; ципеле, обувене на босе преплануле ноге – све је то, изгледа, срасло с њим и представљало његову природу.

– Не за двадесет, за петнаест ћу их дати, само ако не слажеш! – одговори момак, не скидајући с њега свој испитивачки поглед.

– За петнаест? Добро! Пази, немој да заборавиш: за петнаест! Ево ти и једна плава као капара!

– А ако слажеш?

– Ако слажем – капара је твоја!

– У реду! Па, да се рукујемо!

– Да се рукујемо!

VI

Од невоље, Роман иде, и сад
има да ми проспе црева,
па и вама, пане Хомо, зло
се спрема!

Из малоруске комедије

– Овуда, Афанасије Ивановичу! Ево, ту је плот мало нижи, подигните ногу, де, не плашите се: мој блесан отишао је на целу ноћ с кумом под кола, да Москаљи случајно не би нешто здипили.

Тако је грозна Черевикова супруга умиљато бодрила поповог сина који се бојажљиво прилепио за плот, а убрзо се и попео на плот и дуго у недоумици стајао на њему, попут дугачког страшног привиђења, одмеравајући оком где је најбоље да скочи и на крају се с треском обрушио у коров.

– Ето несреће! Да се нисте ударили, да нисте још, не дај боже, врат поломили? – блебетала је забринута Хиврја.

– Пст! Ништа, ништа, најљубазнија Хавроња Никифорова! – болно и шапатам изговори попов син, дижући се на ноге

– не рачунајући само уједе од стране коприве, те змијолике траве, по речима покојног оца проте.

– Да пођемо сад у хату; тамо нема никог. А ја сам већ помишљала, Афанасије Ивановичу, да сте гнојави чир зарадили или да вас је ухватила спаваћа болест: нема вас, па нема. Како живите? Чула сам да је пану-оцу припало сад много свега и свачега!

– Права бесмислица, Хавроња Никифоровна; баћушка је за цео пост добио петнаестак џакова јарице¹, три-четири џака проса, стотинак лепиња, а кокошака, ако се преброје, неће испасти ни педесет комада, а јаја су већим делом покварена. Али уистину сласне дарове, поштено говорећи, очекујемо само од вас, Хавроња Никифоровна! – настављао је попов син, умилно је гледајући и прилазећи ближе.

– А ево вам и дарова, Афанасије Ивановичу! – рече она, стављајући на сто чиније и, уз пренемагање, закопчављујући своју тобоже случајно раскопчану кофту – кнедле, ваљушке од брашна, уштипке и товченике!²

– Кладим се да су то направиле највештије руке од целог Евиног рода! – рече попов син, прихватајући се товченика и примичући другом руком кнедле. – Ипак, Хавроња Никифоровна, срце моје жуди за јелима вашим, слаћим од свих уштипака и ваљушака.

– Ја више и не знам каква бисте ви још јела, Афанасије Ивановичу! – одговарала је крупна лепотица, претварајући се да не разуме.

– Разуме се: ваше љубави, неупоредива Хавроња Никифоровна! – шапатом изговори попов син, држећи у једној руци кнедлу, а другом обузимајући њен широки стас.

– Бог би га знао шта ви измишљате, Афанасије Ивановичу! – рече Хиврја, стидљиво обарајући поглед. – Још и то! Ви ћете, вероватно, још наумити и да се љубите!

– У вези с тим, рећи ћу вам, макар и у себи – настављао је попов син – у мојој природи је, такорећи, још у богословији, ево, сећам се као сад...

¹ Жито које се сеје у пролеће.

² Врста уштипака с кефиром.

Тад се у дворишту зачу лавеж и лупање на капију. Хиврја журно истрча и врати се сва пребледевши.

– Па, Афанасије Ивановичу! Пропали смо; народ нагрђе у гомили и причинио ми се кумов глас...

Кнедла застаде у грлу поповом сину... Очи му се исколачише као да му се управо указала некаква утвара с оног света.

– Завуците се овамо! – викала је преплашена Хиврја, показујући на место испод саме таванице, на две попречне даске преко којих је била набацана разна домаћа старудија.

Опасност ули храбрости нашем јунаку. Прибравши се донекле, он скочи на клупу за лежање уз пећ и опрезно се одатле попе на даске; а Хиврја као без главе потрча на капију, због тога што се лупа понављала све силовитије и нестрпљивије.

VII

Па, чуда су ту, пане мој!

Из малоруске комедије

На сајму се збио необичан догађај: све је преплавио глас да се негде међу робом појавила црвена свитка. Старици, која је продавала ђевреке, привидео се Сатана у виду свињске њушке, који се непрекидно нагињао над колима, као да нешто тражи. Ово се брзо пронело у све кутке већ утихлог табора; и сви су сматрали да је злочин да се не верује у то, без обзира на то што се продавачица ђеврека, чија је покретна радња била поред крчмаричине шатре, клањала цео дан без потребе и шарала ногама нешто веома налик на своју примамљиву робу. Томе су се придружиле још и преувеличане гласине о чуду, које је видео општински писар у разваљеној шупи, тако да су се ноћу сви тешње припијали једни уз друге; спокојство је било уништено и страх ником није допуштао да склопи очи; а они који нису били од најхрабрије врсте и осигурали себи преноћиште по избама, купили су кућама. У ове последње спадао је и Черевик с кумом и кћерком, који су, заједно с гостима који су, натуривши се код њега у хату, и произвели силну лупу, онако препла-

шивши нашу Хиврју. Кума је већ помало ухватило. То је могло да се примети по томе што је он два пута прошао својим колима по дворишту, док није нашао хату. Гости су такође били у веселом расположењу па су без устручавања ушли пре самог домаћина. Супруга нашег Черевика седела је као на иглама, кад су они почели да чепркају по свим ћошковима хате.

– Шта, кумо – повика пристигли кум – тебе и даље тресе грознаца?

– Па, није ми добро – одговарала је Хиврја, неспокојно бацајући поглед на даске, наслане испод таванице.

– Е па, жено, донеси тамо из кола чутурицу! – рече кум својој жени, која је дошла с њим – натегнућемо је с добрим људима; проклете жене тако су нас наплашиле, да је срамота и да се каже. Па ми смо, богами, браћо, бадава долазили овамо! – настављао је он, срчући из глиненог врча. – Кладим се у нову каппу, ако жене нису смислиле да нам се подсмехну. Па макар да је у ствари Сатана: шта је Сатана? Пљуните му на главу! И нек му и овог тренутка падне на памет да стане овде, на пример, преда мном: и нек будем кучкин син, ако му не бих принео шипак под сам нос!

– А од чега си ти одједном сав пребледео? – повика један од гостију, за главу виши од свих, који је настојао да себе увек прикаже јуначином.

– Ја?... Господ с вама! Приснило ти се?

Гости се осмехнуше. Задовољан осмех појави се на лицу речите јуначине.

– Куд сад да побледи! – прихвати други – образи су му се зацрвенели као мак: он сад није Цибуља, него цвекла – или, још боље, црвена свитка, која је тако наплашила људе.

Чутурица обиђе сто и гости од ње постадоше још веселији него малочас. Тад наш Черевик, кога је одавно мучила црвена свитка и ни на тренутак није давала мира његовом радозналост духу, приђе куму:

– Реци, буди љубазан, куме! Ево молим и не могу да намолим за причу о тој проклетој свитки.

– Е, куме! Што се каже, не би било баш zgodно да се прича пред ноћ, а једино због тога да угодим теби и добрим људима

(на ово се он окрену гостима), којима је, примећујем, колико и теби, стало да чују о том чуду. Па, нек буде! Слушајте!

Ту он почеша рамена, обриса се скутом, положи обе руке на сто и поче:

– Једном, за коју кривицу, богами, већ и не знам, тек истераше једног ђавола из пакла.

– Како то, куме? – прекиде га Черевик – како је то могло да буде, да ђавола истерају из пакла?

– Шта да се ради, куме? Истерили га, па истерили, као што мужик истера пса из хате. Можда му дунуло у главу да учини некакво добро дело, па му показали врата. А сиротом ђаволу постало је тако тужно, тако тужно због пакла, да свисне од муке. Шта чинити? Од муке поче да пије. Угнезди се у самој оној шупи, која се, видео си, развалила под брдом и поред које ниједан добар човек сад не пролази, унапред се не заштитивши крстом светим, и постаде ђаво таква бекрија, каквог међу момцима нећеш наћи. Од јутра до вечери, непрестано седи у крчми!...

Тад опет строги Черевик прекину нашег приповедача:

– Бог би га знао, шта ти то причаш, куме! Како то може да буде, да ђавола пусте у крчму? Јер он, хвала богу, има и канџе на шапама и рокове на глави.

– Па у томе и јесте ствар што су на њему биле капа и рукавице. Ко да га препозна? Банчио је, банчио је – и на крају је дошло дотле да је пропио све што је имао са собом. Крчмар му је дуго давао на вересију, а затим је и престао. Морао је ђаво да своју црвену свитку, безмало за трећину цене, заложити код Жидова, који је тад држао крчму на Сорочинском сајму; заложити и каже му: „Пази, Жидове, ја ћу доћи код тебе по свитку, тачно кроз годину дана: чувај је!“ – и нестао, као да је у земљу пропао. Жидов осмотри пристојну свитку: сукно такво да га ни у Миргороду нећеш наћи! А црвена боја гори као ватра, ни да је се нагледаш не можеш! Али Жидову досади да чека рок. Почеша се он по праменовима на слепоочницама и огули некаквог пана у пролазу за готово пет червонаца. На рок је Жидов сасвим и забораivio. Кад једном, предвече, долази некакав човек: „Па, Жидове, дај моју свитку!“ Жидов га у почетку није ни препознао, а после, како га је осмотрио, тако се направио да га никад није

видео: „Какву свитку? Код мене нема никакве свитке! Нисам ни чуо за твоју свитку!“ Овај, гле, оде; а увече, кад Жидов, затворивши своју штенару и пребројавши новац по сандуцима, пребаци на себе чаршав и поче да се по жидовском моли богу – зачу се шушкање... гле – на свим прозорима помолиле се свињске њушке...

Тад се, у ствари, зачу некакав нејасан звук, веома налик на свињско гроктање; сви побледеше... Приповедача обли зној на лицу.

- Шта је? – изусти преплашено Черевик.
- Ништа!... – одговори кум, тресући се целим телом.
- Како! – одазва се један гост.
- Ти се нешто рекао?...
- Не!
- Ко је онда грокнуо?
- Бог би га знао од чега смо се препали! Никог нема!

Сви бојажљиво почеше да гледају унаоколо и да претурају по ћошковима. Хиврја је била ни жива ни мртва.

– Ех, ви, жене! Жене! – изусти она наглас. – И ви сте ми козаци и мужеви! Вама треба вретено у руке, па посадити вас да предете! Једино ако је, можда, Господе ми опрости... Под некоме да није клупа зашкрипала, а ви се сви бацили као малоумни.

То постиде наше јуначине и натера их да се ободре; кум сркну из врча и настави да прича даље:

– Жидов обамре; свеједно, свиње су се, на ногама, дугим попут штула, попеле на прозоре и за трен ока разиграше Жидова троструко уплетеним бичевима, приморавајући га да скаче више од, ево, ове греде. Жидов – на колена, признаде све... Само свитка није могла брзо да се врати. Пана на друму покраде некакав Циганин и продаде свитку жени-прекупцу; ова је изнова доведе на Сорочински сајам, али од тог времена већ нико ништа од ње да купи. Жена-прекупац чудила се, чудила и на крају схвати: вероватно је свему крива црвена свитка. Није она тек тако, облачећи је, осећала да је све нешто дави. Не мислећи, не нагађајући дуго, баци је у ватру – не гори ђавоље рухо! „Е, па то је ђавољи дар!“ Жена-прекупац досети се и потури је у кола некаквом музику, који је донео масло на продају. Тикван се још

и обрадова; а за масло нико ни да пита. „Ех, рђаве ми руке подметнуле свитку!“ Он дохвати секиру и исече је на парчиће; гле – и једно парче пузи према другом и опет се састави свитка. Прекрстивши се, он замахну секиром и други пут, разбаца парчиће по целом месту и оде. Једино што од тог времена, сваке године, и то баш у време сајма, ђаво са свињском образином хода по целом тргу, грокће и сакупља парчиће своје свитке. Сад му, кажу, недостаје још само леви рукав. Људи од тог времена клоне се тог места, и ево биће десет година како на њему није било сајма. И овлаш сад ђаво цимну председника од...

Друга половина речи замре на уснама приповедача...

Прозор се с треском разби; стакла, зазвечавши, излетеше напоље, и помоли се страшна свињска њушка, гледајући унаоколо, као да пита: „А шта ви ту радите, добри људи?“

VIII

... Подвивши реп, као пас,
Као Каин, тресе се сав,
Потече му бурмут на нос.

Кошљаревски, „Енеида“

Ужас прикова све који су се налазили у хати. Кум се, разјапљених устију, претвори у камен; очи му се исколачише, као да су хтеле да искоче; раширени прсти остадоше непомицни у ваздуху. Висока јуначина у несавладивом страху поскочи под таваницу и удари главом о попречну греду; даске се померише и, уз прасак и тресак, попов син сручи се на земљу. „Ај, ај, ај“ – очајно викну један, строваливши се на клупу у ужасу и млатарајући на њој рукама и ногама. „Спасавајте!“ – урлао је други, покривши се кожухом. Кум, кога је из стања окамењености пренуо поновни страх, допуза грчевито под скут своје супруге. Висока јуначина завуче се у пећ, без обзира на узак отвор, и сам затворио вратанца за собом. А Черевик се, као да су га полили врелом водом, натакавши на главу земљани лонац уместо капе, баци на врата и као луд потрча улицама, не видећи земљу под